

STAR STUDIES

METODA, POJMY A PRAXE

Mgr. Šárka Gmíterková, Ph.D.

(gmiterkova@phil.muni.cz)

Bakalářský seminář III

FAV

30. 9. 2019

- **Illuminace č. 1, 2012** – téma české filmové hvězdy
- **Illuminace č. 2, 2018** – téma filmové herectví
- **“Importing Modern Venus”. *Hollywood, Starlets and the Czech Star System of the earl-to-mid 1930s***. *Illuminace* 27, 2015, č. 1, s. 29 – 42.
- ***Betrayed by blondness. Jiřina Štěpničková between authenticity and excess***. *Journal of celebrity studies* 7, 2016, č. 1 (The Blonde Issue), s. 45 – 57.
- ***The Stripping of His Charms. The Stability and Transformation of Oldřich Nový’s Star Image (1936-55)***. In: Ostrowska, Dorota – Pitassio, Francesco – Varga, Zsuzsanna (eds.): *Popular Cinemas in Est Central Europe. Film Cultures and Histories*. London and New ork: I. B. Tauris, s. 47 – 84.
- **Only a groomed woman deserves her name. Fashion, emancipation and stardom in the Czechoslovak musical *The Lady of the lines***. *NECSUS Journal*, Autumn 2017 (spoluautorka Miroslava Papežová) >> <https://necsus-ejms.org/only-a-groomed-woman-deserves-her-name-fashion-emancipation-and-stardom-in-the-czechoslovak-film-musical-the-lady-of-the-lines/>
- ***Transmedia Celebrity: The Kardashian Kosmos – between Family Brand and Individual Storylines***. In: Freeman, Matthew – Gambarato, Renira Ramparro (eds.): *Routledge Companion to Transmedia Studies*. Abingdon and New York: Routledge, s. 116–123.

Proč hvězdy?

- Jsou významným činitelem filmové i širší kulturní produkce.
- Jejich přítomnost v konkrétním filmovém díle ovlivňuje jeho žánrové zařazení, styl, produkci, marketing, popularitu a úspěšnost.
- Představují silné kulturní, ideologické a národní symboly.
- Jsou všudypřítomné - propojují film s řadou dalších médií a uměleckých forem.
- Vzbuzují silné divácké reakce.
- Výzkum hvězd jako korpus relevantních akademických studií.

Jak definujeme hvězdu?

- “Hvězdy jsou objekty, které září ve tmě.” (Richard Dyer)
- “Hvězdná osobnost jako amalgám sestává z obrazu hvězdy na plátně v kombinaci se soukromou identitou; tuto osobnost publikum jasně rozeznává a očekává v každém dalším filmu” (Ginette Vincendeau)
- “Hvězdy jsou herci s biografií.” (Edgar Morin)
- “Hvězdy jsou komplexní osobnosti, které utváří mnohem víc než pouhá suma filmů, v nichž se objevily.” (Yvonne Tasker)
- “Hvězdný obraz není to, kým hvězda skutečně je: jde o vyselektovanou sbírku momentů, frází a fotografií. Dohromady dávají představu o tom, jak člověk existuje v dnešním světě a jak by existovat měl a mohl – hvězdný obraz vyjadřuje nějakou ideu a zároveň ideál.” (Anne Helen Petersen)

- “Filmové hvězdy jsou výzvou pro analýzu, neboť překračují hranice nejrůznějších disciplin: jsou produktem masové kultury, ale zároveň zahrnují divadelní hledisko díky vazbám na kategorie herectví, vystupování a umění; jsou marketingovým nástrojem i nositeli významů v kinematografii; jsou sociálním znakem, nesoucím kulturní významy a ideologicky motivované hodnoty, které se dotýkají nejskrytejších osobních zákoutí prostřednictvím touhy a identifikace; jsou to emblémy národní pýchy artikulované skrz tělo, módu a osobní styl; produkty kapitalismu a ideologie individualismu a přece nabízejí útočiště marginalizovaným skupinám.”

Christine Geraghty

úvod ke sborníku *Stardom, Industry of Desire* (s. xiii)

Hvězdy podle Richarda Dyera

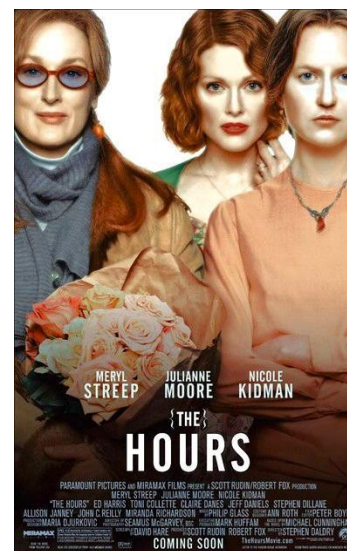
- Hvězda jako
hvězdný obraz

- Hvězdný obraz jako
strukturovaná polysémie

- Hvězdný obraz díky strukturované polysémii obsahuje značnou, ale konečnou skupinu významů, které pomáhají udržovat nebo naopak narušují panující společenský a ideologický řád. Hvězdné obrazy se postupem času vyvíjejí a proměňují.

Richard Dyer – *Stars*, s. 60–63.

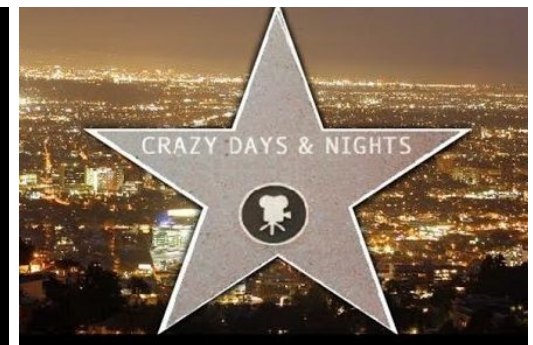
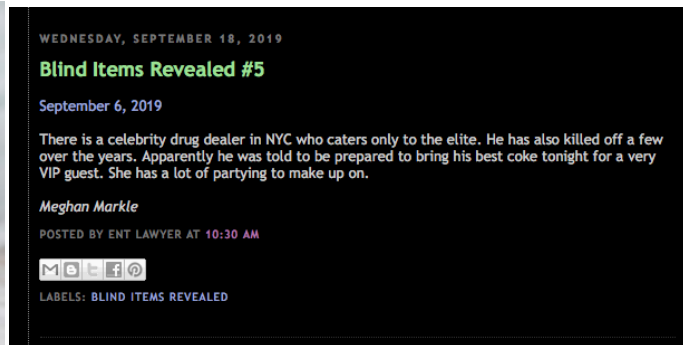
- S pomocí jakých materiálů lze rekonstruovat hvězdný obraz?
 - **Propagace** – cílené, přímé a vědomé vytváření hvězdy.
 - Rozlišujeme dvě úrovně: 1) promo pro samotnou star 2) materiál propagující hvězdu v návaznosti na roli v konkrétním filmu.
 - Obojí nemusí být vždy v souladu!

S pomocí jakých materiálů lze rekonstruovat hvězdný obraz?

- **Publicita** – působí autentičtějším dojmem než obraz zprostředkovaný propagací, „pohled za fasádu“
- Nakolik hvězda a její tým na publicitě participují?

Lainey Gossip

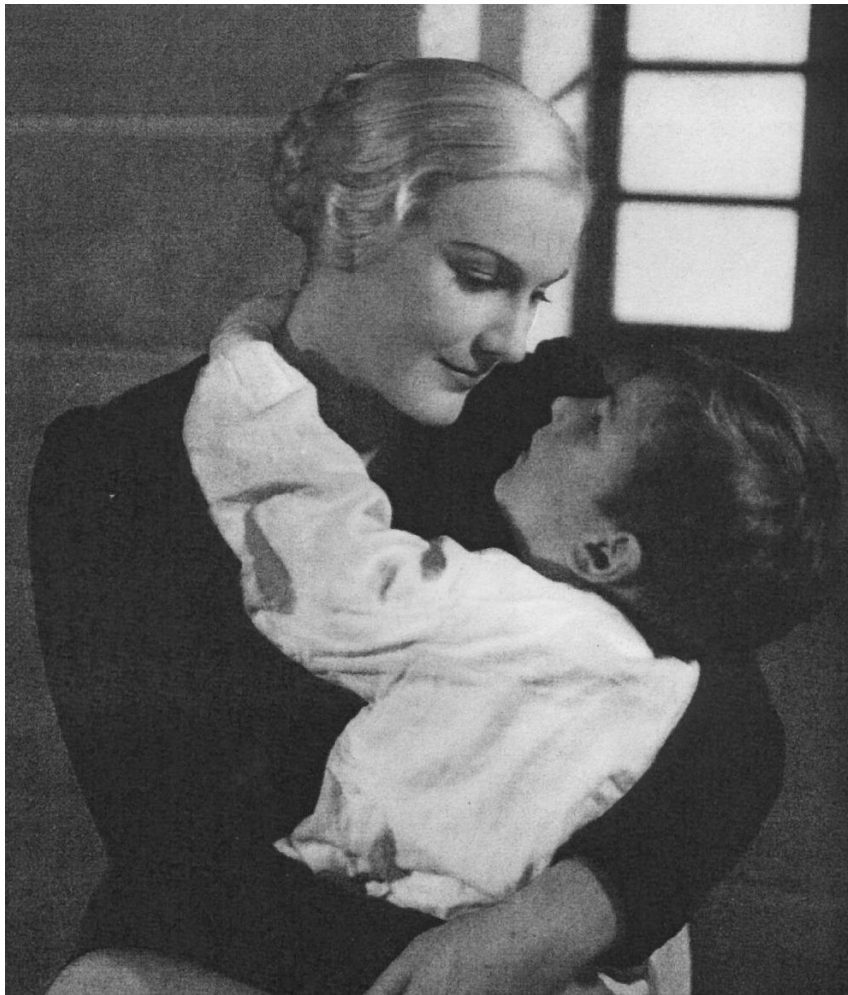
S pomocí jakých materiálů lze rekonstruovat hvězdný obraz?

- **Filmy** – jsou důležitým zdrojem při rekonstrukci hvězdného obrazu
- Star vehicle – termín kulturně a dobově specifický
 - Skupina filmů vytvořená kvůli hvězdě, s hvězdou v hlavní roli a tímto způsobem propagovaná
 - Pokud je funkční, dlouhodobý a konzistentní, může nabrat až kvality žánru
 - Strukturované kolem typické postavy, kterou hvězda obvykle ztvární / situace, prostředí nebo žánru, s nimiž je hvězda spojená / specifického talentu hvězdy (pěvecká, taneční čísla)
 - Skupinou filmů prochází kontinuity na bázi ikonografie, vizuálního stylu nebo širších (hlavně narativních) struktur
 - Zajímá nás jak norma (hlavní rysy této skupiny filmů), tak odchylky od ní (filmy, které ze skupiny vypadávají)

Domácí příklad – Jiřina Štěpničková

1. Jiřina Štěpničková jako ideální žena
 - Cíleně obsazovaná do rolí vesnických mladých žen, tvořících morální autoritu příběhu. Schopnost revolty a sebeobětování, sakrální aura namísto sexuální přitažlivosti
2. Jiřina Štěpničková jako národní ikona
 - Oceňovaná divadelní herečka s čistým hlasem a artikulací. Role v adaptacích české klasické literatury, blond vlasy jako klíčový fyzický atribut
3. Jiřina Štěpničková jako neautentická star
 - Namísto přirozenosti a autenticity se v období protektorátu zdůrazňuje umělost a přílišná stylizace herečky v rolích prostých žen (příklon k realismu, tmavší vlasy, negativní role) >> vývoj v čase

Jiřina Štěpničková jako “Česká Madona”

Počestné paní pardubické (1944, r. Martin Frič)

Strukturovaně polysémantický hvězdný obraz

- Dyer, Richard (1998): Stars. London: BFI, s. 63 – 85.
 - A specific image: Jane Fonda.
- Jane Fonda jako:
 1. Dcera. Zdůrazňován vztah k otci Henrymu – fyzická podoba a pozdější rebelie vůči otcově autoritě a hodnotám, které ztělesňoval
 2. Sexuálně atraktivní a aktivní žena – spíš než zdůrazňování fyzické krásy jde o přímou fetišizaci některých částí jejího těla, manželství a spolupráce s Rogerem Vadimem
 3. Herečka – žánrová pestrost, divadelní praxe, ocenění, aktivní kariéra spojená s naturalistickým herectvím (*Klute*) a autorskými filmy Nového Hollywoodu
 4. Politická radikálka – vyhrocené postoje proti válce ve Vietnamu, zastánkyně Černých Panterů, feministka

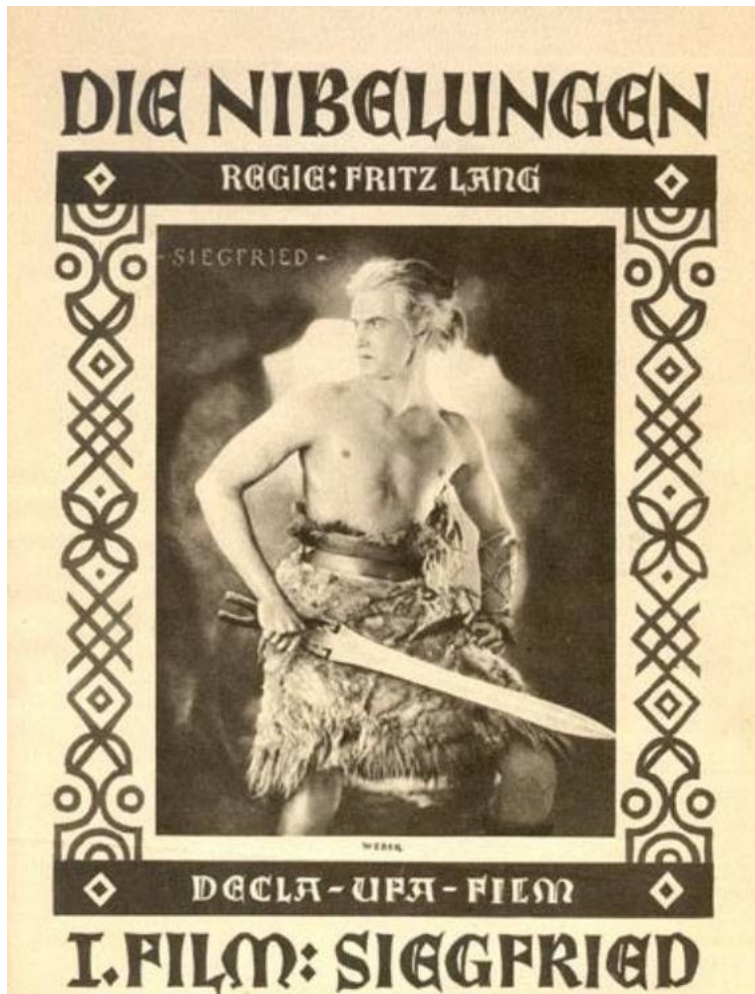

Hlavní oblasti výzkumu star studies

- Hvězdy z historické perspektivy – jak hvězdný systém přispívá k vývoji filmové, kulturní a mediální produkce?
- Lokální hvězdné systémy – hollywoodský hvězdný systém a / vs evropské, indické, asijské nebo africké hvězdné systémy?
- Hvězdy jako herci ve smyslu ztělesnění / zpodobnění – jak hvězdy fungují jako performeři?
- Hvězdy jako národní, kulturní, genderové, rasové a třídní symboly – jak hvězdy reprezentují nebo naopak narušují dobové představy?
- Hvězdy jako objekty pro fanoušky – jaká je role publika při konstrukci hvězd?

Lokální (evropské) hvězdné systémy

- Kulturní specifičnost – divadelní a náboženská tradice
- Vazba na divadlo (ekonomické, geografické a vzdělávací důvody)
- Hvězda jako národní emblém a kulturní spíš než obchodní komodita => označení umělec / umělkyně namísto hvězda
- Neexistují exkluzivní kontrakty studií s hvězdami ani systém o několika úrovních pro budování hvězdných obrazů => preference dlouhodobé spolupráce jednotlivců (dvojice, přátelské vazby a divadelní soubory)
- Blízkost domácích hvězd – chybí okázalý životní styl, často se pohybují ve stejném prostředí jako jejich diváci

Francouzská nová vlna a hvězdy

- Příliš drahé
- Jiný estetický projekt – preference nováčků, neherců nebo osobností mimo film
- Vlastní generace herců a hereček
- Mužské postavy jako alter-ega režisérů (Jean-Pierre Léaud a Francois Truffaut; Jean-Paul Belmondo a Jean-Luc Godard); ženské postavy jako múzy a objekty touhy (Anna Karina a Godard; Stéphane Audrane a Claude Chabrol, Francois Truffaut a Jeanne Moreau)
- Autorské projekty – režisér má stát v centru pozornosti (BB jako příliš populární pro filmy režisérů nové vlny; vnáší do filmů nechtěné přesahy)

Star studies na FAV

- Bc. Lukáš Pešák (2017): *Padouch Mr. Hollywood. Wrestler jako dominantní složka hvězdného obrazu Andyho Kaufmana mezi lety 1979–1984.* (BDP)
- Mgr. Kateřina Váchová (2015): *Tomáš Holý – hvězdný obraz nejvýraznější dětské herecké osobnosti československé kinematografie 80.let.* (BDP)
- Mgr. Renata Lokšová (2018): *Július Pántik – herec srdcom národný. Hviezdny obraz herca v rokoch 1945–1989.* (BDP)
- Bc. Adam Lukůvka (2019): *Šašek předává své herecké žezlo: hvězdné osobnosti Bolka, Anny a Vladimíra Polívkových* (BDP)

- Aktuálně zpracovávané Bc. Projekty
 - Lucie Vytlačilová – Martin Dejdar
 - Alexandra Václavíková – Jiřina Štěpničková po roce 1945

- Aktuálně zpracovávané Mgr. projekty věnované Karlu Rodenovi (Bc. Marek Lizuch) a Dagmar Patrasové (Bc. Tereza Vlasatá)

- Dále zpracované projekty věnované Olze Schoberové, Haně Vítové, Lídě Baarové, Jozefu Kronerovi, Táně Pauhofové.

Star studies – BDP témata

- Hvězdný obraz Jany Brejchové ve druhé polovině 50. a v 60. letech
- Jiřina Bohdalová – 60. léta / normalizace / po roce 1989
- Vlasta Burian – 50. léta
- Recepce zahraničních hvězd v domácím tisku v období normalizace
- Domácí hvězdy po roce 1989 – analýza diskurzu / jednotlivých osobností
- Zrození a podoby raného diskurzu o filmovém herectví v období (cca do roku 1929)
- Organizace herecké práce po roce 1945

Představují filmy jako takové jediný vhodný materiál pro výzkum hvězdných obrazů?

Nikoliv. Typy materiálů, které je zapotřebí do analýzy hvězdných obrazů zahrnout, jsou následující:

- **Propagační materiály** (plakáty, making of, trailery, rozhovory, festivaly, sociální média);
- **Publicita** (neautorizované články, skandály, diskuze)
- **Kritiky a komentáře** k jednotlivým filmům (včetně memoárů, pamětí a biografií).

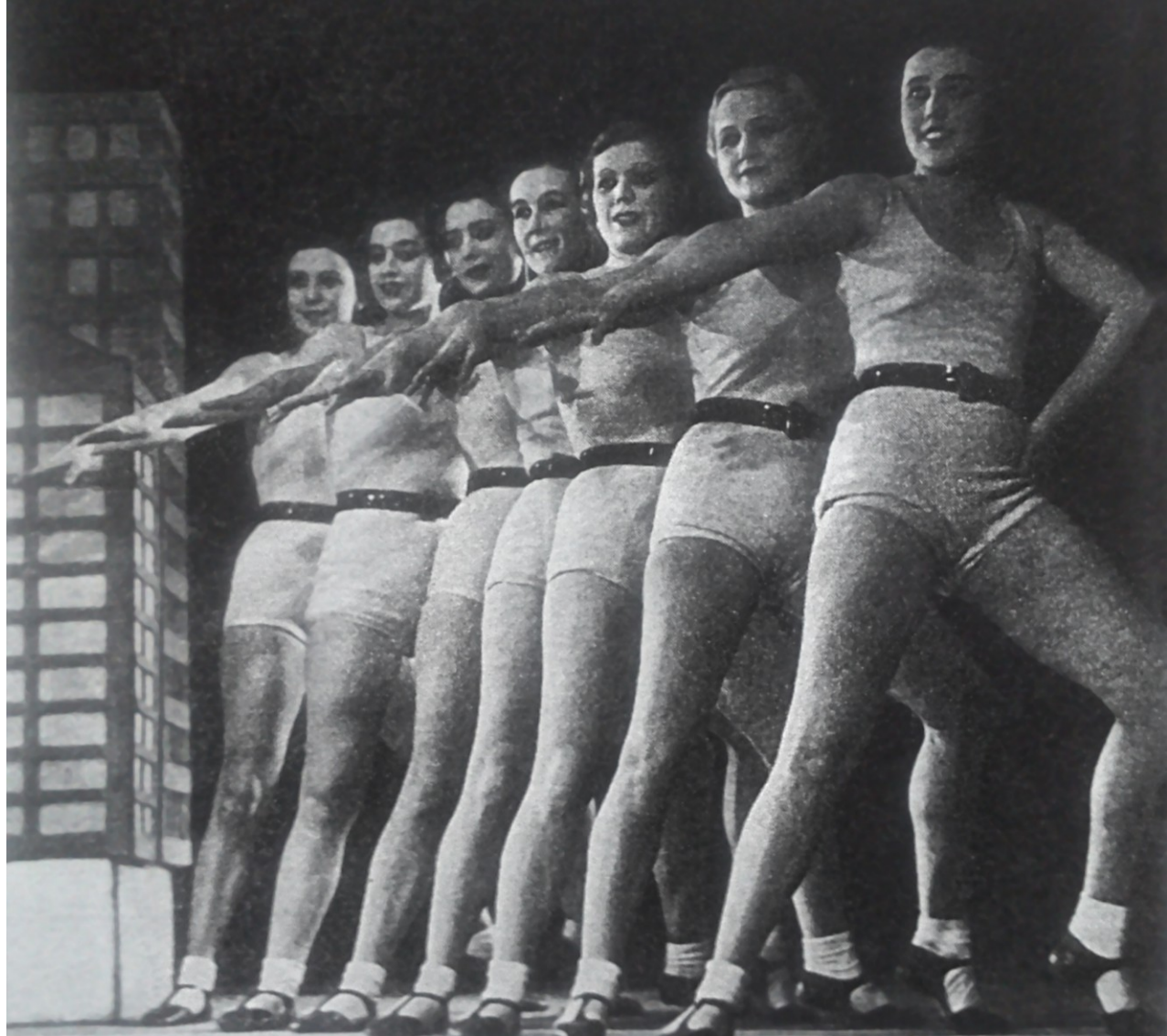
- Samotné filmy jsou však i podle Dyera hlavním klíčem k pochopení úlohy hvězd v celé kinematografické instituci a to zejména na bázi hereckého výkonu (performance), jehož recepce (kritická i laická) se liší od vnímání hereckých výkonů bez hvězdné aury.
- <https://vimeo.com/145394630>

Možnosti výzkumu českého hvězdného systému

- Herci jako významní činitelé kulturního života
- Řada vzpomínkových publikací – biografii, memoárů, obrazových životopisů, časopisů...
- Textuální analýza a „close reading“ jednotlivých filmů s hvězdou
- Dosud nezpracované a neprobádané archivní fondy
 - NFA – sbírky po roce 1945
 - Archiv FSB – materiály k filmům zejména po roce 1957
- **Interdisciplinární výzkum je základní podmínkou!** (divadlo / nahrávací průmysl / televize / rozhlas)
 - Nezpracované divadelní fondy při NA
 - Archiv ČT
 - Archiv Supraphon (?)

“Herecká otázka”

- S nástupem zvuku a rostoucí schopností filmu oslovit divadelní herce se vynořuje problém synchronizace obou časově náročných kariér => Miloš Havel proto zakládá Filmové studio jako líheň filmových talentů.
- Angažování konzervatoristů, sborových tanečnic (v dobovém slangu tzv. “girls”) a manekýnek (Eliška Pleyová).
- Vzdělání (základy filmového herectví), zkušební filmy (screen tests), drobné role.

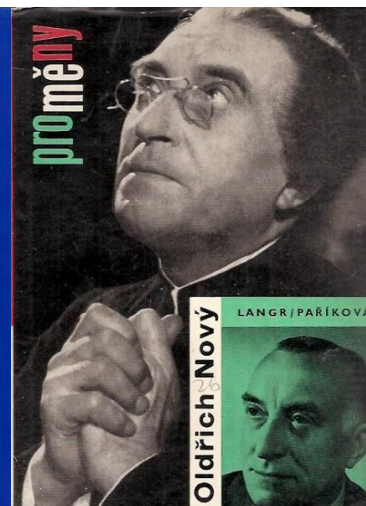
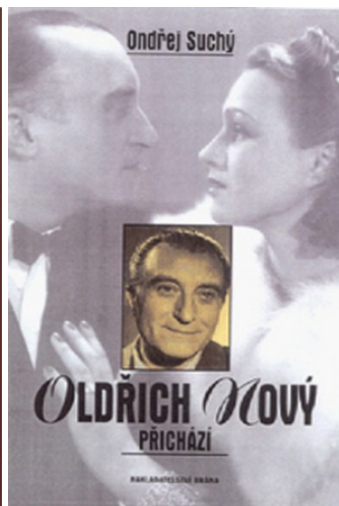
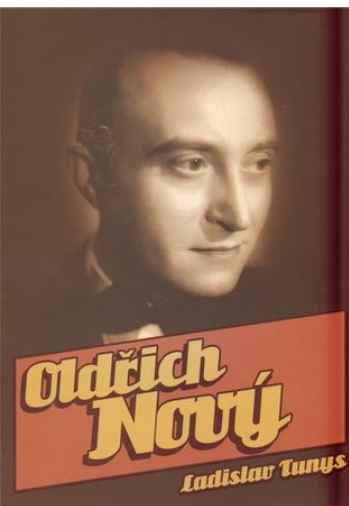
České “starlets” na stránkách Kinorevue

Herecká otázka po válce

- Projekt tzv. divadelní decentralizace naráží na snahu vytvořit soubor z primárně filmových herců, kteří mimo natáčení budou zkoušet divadelní inscenace.
- 1948 – 1949 – Divadlo Filmového studia
- 1949 – 1951 – Divadlo Státního filmu
- Problémy – předimenzovaný soubor, složitá koordinace filmařské práce s divadelní, nejasné kompetence
- Od září 1951 plány na vybudování Studia filmového herce (menší počet herců zaměstnaný přímo na Barrandově), 1958 se realizuje stálý herecký soubor při FSB o cca 10 až 20 členech (epizodisté a představitelé vedlejších rolí). V této formě přetrvává až do konce 80. let.

Disertační projekt o Oldřichu Novém jako metodologická výzva

Oldřich Nový

- Velmi koherentní a málo proměnlivý hvězdný obraz >> transformace vynucená vnějšími okolnostmi
- Četné pozice – herec, režisér, zpěvák (rozhlas + nahrávací průmysl), scénárista, překladatel, pedagog a ředitel vlastního divadla
- Časové vymezení projektu 1936 – 1969
 - 1936 – 1945 = ustavování a fungování typu
 - 1945 – 1955 = transformace vs stabilita dosaženého typu
 - 1956 – 1969 = stárnutí typu
- Každé období vyžaduje jinou kombinaci materiálů k analýze, jiný typ zdrojů, kontextu i metodologických kombinací

1936 - 1945

- Nejplodnější období
 - 22 filmových rolí
 - 16 inscencí Nového divadla
 - Minimálně 24 písní z Nového divadla nahraných společnostmi Ultraphon (ne všechny vydané) + 5 filmových šlágrů
- Zároveň nejvíce zpracované
- Analýza hereckých prostředků (hlas a verbální projev / písňová čísla / gesta a nonverbální projev / párová souhra / dvojrole)
- Analýza hvězdného typu (zvolený žánr, dvojí stylizace, kostým)
- Vybrané filmy pro “close reading” – *Když Burian prášil* (komparace s Vlastou Burianem), *Kristian* (dvojrole, kostým), *Čtrnáctý u stolu* (Nový režíruje Karla Högera)

1945 - 1955

- Pouze 5 filmů
- Nové divadlo zaniklo koncem roku 1948
- Místo toho od roku 1950 minimálně do poloviny roku 1951 pozice vedoucího vlastní veseloherní skupiny při ČSF
- Spolupráce s hudebním divadlem v Karlíně
- Nejméně zpracované období, nahromaděná řada mýtů (totální generační výměna, absolutní negace hvězdné slávy, nulové možnosti uplatnění)
- Nezpracované materiály z fondu ÚŘ ČSF a širší kulturně-politický kontext
- Detailní analýza 3 filmů (*Pytláková schovanka*, *Slovo dělá ženu*, *Hudba z Marsu*)

Nad muže není
Slovo dělá ženu (1952, r. Jaroslav Mach)

1955 - 1969

- Do roku 1957 umělecký vedoucí karlínské zpěvohry
- Pedagog na pražské konzervatoři
- Snaha o obnovení vlastní scény
- Nerealizované projekty (pokračování *Kristiana*, *Casanova se vrací*)
- Kontext nostalgického objevování minulosti a nástup televize – vzpomínkové pořady a medailony
- Stárnutí jako další nutnost pro redefinici typu – jeden z mála českých herců, pro něž stárnutí představuje problém
- Detailní analýza filmu *Dva z onoho světa*

Závěrem...

- I když o prvorepublikových a protektorátních hvězdách vyšla řada popularizačních publikací, stále jde o badatelsky málo vytěžené téma, které navíc obklopuje řada mýtů.
- Korpus dosud nezpracovaných materiálů je přitom značný a interdisciplinární přístup víceméně neaplikovaný.
- Od 60. let výš nemáme žádnou relevantní studii věnovanou systémovému uspořádání herecké práce ani sepsanou žádnou případovou studii.
- Vývoj po roce 1989 není podchycený vůbec, včetně nástupu kultury celebrit.